

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Денис Володимирович ПРОШИН

Доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр. Гагаріна, 26, Дніпро, 49005, Україна

Email: dftf@dduvs.in.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7874-470X>

Denys PROSHYN

Associate Professor, Chair of International Relations and Socio-humanitarian disciplines, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Gagarina ave., 26, Dnipro, 49005, Ukraine

УДК 327.5

«ДРАКОНИ» НАД АФРИКОЮ:
ПОВЕРНЕННЯ ДО ЗАБУТИХ РЯТУВАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В КОНГО (1964 р.)

Received 19 April 2023; revised 30 May 2023; accepted 15 June 2023

DOI: 10.15421/352321

Анотація

Стаття представляє собою повернення до масштабних драматичних подій в Республіці Конго в першій половині 1960-х рр., одним з ключових вузлів яких стали сумісні американо-бельгійські рятувальні операції, спрямовані на звільнення іноземних заручників у східній частині країни (операції «Червоний дракон» та «Чорний дракон», 1964 р.). Проведення операцій «Дракон», які небезпідставно можна вважати першими «професійними» акціями по визволенню заручників, введено до кола вітчизняних історичних та політологічних досліджень. Продемонстровано, що унікальність операцій «Дракон» далеко не вичерпується їхньою хронологічною пріоритетністю. Для глибшого розуміння специфіки рятувальних зусиль в Конго здійснено порівняння їхніх основних параметрів та аналогічних вимірів масштабних операцій в Уганді в 1976 р. та Ірані в 1980 р. Завдяки цьому порівнянню розкрито особливу включеність заручницької кризи 1964 р. та рятувальних операцій «Дракон» в широкий контекст громадянської війни в Конго. Розглянуто факт неповного збігу інтересів та цілей учасників операцій (Бельгії та США). Проаналізовано зв'язок між цими особливостями конголезьких операцій та нетиповим компромісним характером їхніх результатів.

Ключові слова: Конголезька криза, громадянська війна, заручники, «Червоний дракон», «Чорний дракон».

«DRAGONS» OVER AFRICA:
REVISITING FORGOTTEN RESCUE OPERATIONS IN THE CONGO (1964)

Abstract

This article revisits the large-scale dramatic events that took place in the Republic of the Congo in the first half of the decade of the 1960s, one of the key points of which became the joint American-Belgian hostage rescue operations aimed at freeing foreign citizens in the eastern part of the country (the «Dragon Rouge» and «Dragon Noir» operations of 1964). The implementation of the «Dragon» operations, which can rightfully be considered the first «professional» actions to free hostages, has been introduced into the Ukrainian field of historical and political research. It has been demonstrated that the uniqueness of the «Dragon» rescue operations is far from exhausted by their being chronologically first of their kind. In order to gain a deeper understanding of the specificity of the rescue efforts in the Congo, a comparison of their main parameters and the corresponding dimensions of the analogous large-scale operations in Uganda in 1976 and Iran in 1980 has been made. Despite the relatively high interest in the «Dragon» operations among foreign researchers, even abroad these events are analyzed in isolation, which limits the research horizons. It has been shown that a comparison with the operations «Thunderbolt» (Uganda) and «Eagle Claw» (Iran) reveals the direct and close connection of the 1964 hostage crisis and the «Dragon Rouge» and «Dragon Noir» rescue operations to the wider context of the civil war in the Congo (1960-1965). The fact of the incomplete coincidence of interests and goals of the participants in the operations (Belgium and the United States of America) has been also considered. The connection between these peculiarities of the Congolese rescue operations and the atypical compromise nature of their results has been analyzed. The «Dragon» operations further recede into the realm

of «distant» history, subjectively approaching the events of World War II – to some extent, the «irreal» conflicts of a faraway world that has changed many times. However, this is at least a doubly mistaken impression. First, the contradictions that found expression in the «Dragon» operations smolder and flare up in the modern Congo. Therefore, the study of distant experience is still capable of helping to understand current problems in Central Africa or even Africa as a whole. Second, the uniqueness of the rescue operations of 1964 not only sets them apart from the general set of similar actions. It zooms in on basic elements of a rescue operation «as such», allowing one to measure their significance and relative weight. Even 60 years later, the «Dragon Rouge» and «Dragon Noir» operations can add to our understanding of what helps to save helpless people who have found themselves at the epicenter of a massive military-political crisis, and what, unfortunately, may hinder this.

Keywords: *Congolese crisis, civil war, hostages, «Dragon Rouge», «Dragon Noir».*

Постановка проблеми.

В листопаді 1964р. під час Конголезької кризи 1960-1965 рр. на північному сході Республіки Конго (теперішня Демократична Республіка Конго) об'єднаними силами бельгійського Парашутного полку спеціального призначення та ВПС США – при підтримці Національної армії Конго (до складу якої входили іноземні найманці) – було проведено операції по звільненню великої кількості іноземних заручників, що знаходилися в руках повстанців руху «Сімба». Операції «Червоний дракон» (м. Стенлівіль, теперішній Кісангані) та «Чорний дракон» (м.Пауліс, теперішній Ісіро) можуть вважатися першими сучасними «професійними» акціями, спрямованими на звільнення заручників. Водночас вони являють собою далеко не типові рятівні операції. За оперативною складністю та глибиною політичних наслідків вони найбільше схожі на сенсаційні рятувальні акції ізраїльського армійського спецназу в Уганді (1976р.) і американських військових в Ірані (1980р.). Та й у порівнянні з цими двома масштабними прикладами операції «Червоний дракон» і «Чорний дракон» (далі для стислості – операції «Дракон») демонструють унікальні відмінності.

Ті події 60-річної давності майже невідомі нашому пересічному сучаснику. Навіть серед професійних дослідників, за окремими винятками, вони сьогодні не привертають уваги. Однак це лише віддзеркалює суб'єктивну і далеко не бездоганну гру дослідницьких пріоритетів і «смаків». Операції «Дракон» різко змінили перебіг Конголезької кризи 1960-х рр. і можуть, без перебільшення, кваліфікуватися як сукупність деяких із найпомітніших

подій в історії незалежного Конго та взагалі – в новітній історії Африки. Вони являли собою унікальні силові акції, в яких поєдналися міжнародна політика, внутрішньополітичні конфлікти, громадянська війна, масштабна гуманітарна криза і, власне, захоплення та визволення заручників.

Двоєдина задача статті полягає в тому, щоб, по-перше, запропонувати збалансований історико-політичний огляд подій, кульмінацією яких стало проведення операцій «Дракон» (можна впевнено стверджувати, що такий огляд проллє світло на масштабні «сірі плями», що у вітчизняних історичних розвідках вкривають Африканський континент); по-друге, розкрити специфіку непересічних рятувальних операцій 1964р., частково – через їхнє порівняння з двома найближчими до них епізодами, акціями в Уганді в 1976р. та в Ірані в 1980р.

Аналіз літератури.

Відсутність скільки-небудь значних вітчизняних наукових розвідок щодо операцій «Дракон» (і Конголезької кризи 1960-х рр. в цілому) контрастує з доволі вагомим «корпусом» зарубіжних досліджень, оглядів, спогадів тощо [Beaumont 2020; Odom 1988; Othen 2015; Reed 1965; Dodenhoff 1969; Bowden 2006; Van Nederveen 2001; Wagoner 1980]. З іншого боку, привертає увагу те, що багато з них з'явилися вже давно (деякі – в перші роки після досліджуваних подій) і не отримали продовження в нових публікаціях [Beaumont 2020; Othen 2015; Reed 1965; Van Nederveen 2001]. Це повертає до згадуваного дефіциту академічної уваги до конголезького «вузла». Нарешті, є достатні підстави вважати, що

порівняння трьох заручницьких криз (Конго, Уганда, Іран) взагалі не залишили помітного сліду в науковій та навіть у спеціальній літературі. Ми бачимо дослідження, які сфокусовано порізно на операціях «Кульова блискавка» та «Орлиний пазур», на загальному контексті угандійської та іранської криз [David 2015a; David 2015b; Devlin 2008; Hoyt 2000; Waugh 1990; Williamson 2020]. Можна припустити, що дослідники досі не вдалися до порівняльного аналізу трьох масштабних сюжетів через те (принаймні, почасти), що події 1976р. в Уганді та 1979-1981 рр. в Ірані продовжують привертати увагу самостійно, залишаючись самодостатніми подіями, посідаючи особливе місце в історичній хроніці та «міфології» Ізраїлю та США. Згадки про аналогічні епізоди «не потрібні» авторам, що звертаються до й по сьогодні актуальних прикладів заручницьких криз і рятувальних операцій. До того ж операції «Дракон», найвіддаленіші з усіх, «розчиняються» в занадто широкому та помітно «збляклому» контексті африканських конфліктів більш ніж піввікової давнини. Отже, пропонований тут огляд і попереднє накреслення паралелей між трьома операціями, не лише зменшують «сірі плями» вітчизняної історіографії, але й можуть слугувати скромним нагадуванням про лакуни в зарубіжних студіях.

Виклад основного змісту.

Сцену для операцій «Дракон» було підготовлено багаторічною системною кризою, в яку Республіка Конго занурилася практично з перших днів свого існування. (Незалежність Конго від Бельгії було проголошено 30 червня 1960р.) Новоутворена країна та її верхівка розкололися на декілька ворогуючих таборів і територій за складними суспільно-політичними «контурами», багато з яких передували появі незалежного Конго. Важливим виміром кризи стало не менш складне протистояння зовнішніх сил. Воно відбивало протистояння двох наддержав та їхніх сателітів, однак не вичерпувалося ним. Перехреснюючись із глобальним протистоянням «холодної війни», на динаміку подій впливали також відносно вузькі інтереси окремих країн – як африканських, так і європейських, – регіональні та

суто «сусідські», транскордонні протиріччя [Dodenhoff 1969].

Першою прямою передумовою заручницької кризи і, відповідно, проведення операцій «Дракон» явилися повстання, що в 1963-1964 рр. спалахнули в деяких провінціях Конго під впливом та керівництвом прибічників першого прем'єр-міністра країни П.Лумумби, страченого в 1961р. Небезпечнішим з них було т.зв. повстання «Сімба» («Лев») на сході країни. В серпні 1964р. повстанці, не зустрівши відчутного спротиву з боку урядових сил, зайняли Стенлівіль, один з великих адміністративних центрів республіки, і перетворили його на свою «столицю». Враження від успіхів африканських повстанців легко уявити, якщо порівняти його із шокуючою реакцією на перемоги бойовиків «Ісламської держави» 50 років по тому, влітку 2014р. (Близькосхідною паралеллю блискавичного захоплення Стенлівіля можна вважати падіння Мосула.)

Втрачаючи контроль над ситуацією, був змушений піти у відставку прем'єр-міністр С.Адула, місце якого посів одіозний М.Чомбе, експрезидент самопроголошеної Республіки Катанга на південному сході Конго (1960-1963 рр.). Протягом перших років незалежності саме сецесія Катанги становила найбільший виклик цілісності (навіть виживанню) молодій державі. У своїй спробі відокремити найбагатшу природними ресурсами провінцію Чомбе періодично спирався на підтримку бельгійського уряду, а також активно залучав білих найманців до створення місцевої жандармерії (фактично – збройних сил сепаратистської республіки). Влітку 1964р., коли під загрозою опинився вже центральний уряд, який нещодавно придушував катанзьких сепаратистів, прозахідні симпатії Чомбе і його контакти у військово-політичних колах Бельгії та серед колишніх найманців могли опинитися останньою надією чинного режиму.

Не лише Чомбе, але й президент Конго Ж.Каса-Вубу і головнокомандувач урядових збройних сил Ж.-Д.Мобуту від самого початку кризи отримували допомогу від зарубіжних учасників подій або принаймні узгоджували із ними деякі свої акції. Однак ці контакти та періодична співпраця із зовнішніми центрами

(США, Бельгія, Франція, ООН) були непослідовними, переривчастими, багато в чому суперечили одне одному, збалансовували одне одного, хоча б символічно залишали простір для національного, «африканського» вектора подій.

Сепаратист Чомбе поперемінно отримував підтримку бельгійців і французів, вимушено приймаючи й підрозділи миротворчого контингенту ООН. Згодом миротворці відіграли ключову роль в примушенні Катанги до капітуляції. Центральний уряд Каса-Вубу-Мобуту визнавав повноваження миротворців, але намагався обмежити їхні можливості. Упродовж декількох кризових років солдатами Мобуту було вбито декілька десятків «блакитних шоломів». Резидентура ЦРУ долучалася до військового перевороту проти Лумумби у вересні 1960р., водночас (заради «збереження легітимності уряду») утримуючи Мобуту від повалення разом з прем'єр-міністром і президента Каса-Вубу [Dodenhoff 1969]. Резидент ЦРУ Л.Девлін також утримався від виконання наказу про таємну ліквідацію Лумумби [Beaumont 2020], але військові Катанги, діючи на власний розсуд, у січні 1961р. стратили усунутого прем'єр-міністра. На новому етапі загального протистояння, в липні 1964р. утворивши «тріумвірат» в столиці Конго Леопольдвілі, колишні вороги Каса-Вубу, Мобуту і Чомбе заради виживання режиму перейшли до цілеспрямованої системної співпраці із західними військово-політичними гравцями.

Ця співпраця відбивала складну «формулу» Конголезької кризи, в якій нагальні гуманітарні виклики перехрещувалися з таємними спробами поширити на Конго свій вплив, водночас блокуючи аналогічні зусилля суперників із протилежного табору «холодної війни». За збігом обставин, миротворчу операцію ООН в Конго було остаточно згорнуто 30 червня 1964р., тобто за декілька днів до повернення Чомбе на авансцену конголезької політики. Після суперечливого фіналу щойно завершеної операції керівництво ООН вважало за краще утримуватися від занурення в нове протистояння – цього разу зі строкатими повстанськими рухами, що контролювали великі території на сході, півночі, заході та в

центрі країни. Як зазначив один з учасників подій (можливо, дещо перебільшуючи): «Щоб ви знали, конголезців 20мільйонів, і я вважаю, що приблизно половина з них час від часу брала участь у повстаннях» [Bowden 2007]. Під тиском обставин (і на наполегливе прохання посла США в Конго М.Годлі) вже в серпні 1964р. евакуацію іноземних громадян із Конго через аеропорт Леопольдвіля взяла на себе американська Об'єднана цільова група «Лео» (ОЦГ «Лео») [Odom 1988: 56]. Водночас під керівництвом відомого «солдата удачі» ірландця М.Хора розпочалося тренування іноземних найманців, які згодом увійшли до складу т.зв. «Командо 5» – головного найманського формування в Конго [Odom 1988: 57]. Нарешті, за участі бельгійського полковника Ф.Вандевалле (тіньового радника Чомбе від перших днів після падіння Стенлівіля) було підготовлено і запроваджено план контрнаступу проти повстанців [Odom 1988: 57]. Він здійснювався об'єднаними силами конголезьких урядових військ (частково під командою бельгійських «фахівців з логістики») і найманців Хора. За повітряну підтримку відповідали ОЦГ «Лео» та авіазагони, створені ЦРУ із залученням кубинських пілотів – колишніх учасників операцій проти уряду Ф.Кастро.

Контрнаступ (операція «Карнавал») дозволив не лише стабілізувати ситуацію, але й потіснити «Сімба». Так позначилися ще дві передумови конголезької заручницької кризи осені 1964р. Від перших бурхливих днів незалежності Конго його білі мешканці та відвідувачі (насамперед колишні бельгійські колоністи) регулярно ставали жертвами насилля з боку різноманітних фракцій конфлікту та звичайних погромників і злочинців. Сплановані або стихійні розправи як над білими, так і над чорношкірими стали невіддільною частиною повсякденного життя Конго. Протягом чотирьох років окремі райони країни (у тому числі й Стенлівіль в 1960р.) неодноразово перетворювалися на зони гуманітарного лиха, викликаючи суперечливі втручання іноземних держав і організацій. Події 1964р. в цьому не відрізнялися від попередніх сплесків протистояння. З іншого боку, в перші місяці повстання керівництво «Сімба» не проводило

керованої репресивної кампанії проти білих. «Безглузде насилля “Сімба” проти співвітчизників-конголезців спочатку не поширювалося на мешканців іноземного походження, яких хоч і залякували і зачіпали, але не переслідували» [Reed 1965: 20]. Від насильства (часто стихійного, «супутнього») незалежно від кольору шкіри міг постраждати будь-який мешканець територій, охоплених повстанням. Тим білим, які залишилися в Стенлівілі після захоплення його повстанцями, «головнокомандувач Народної армії визволення» Н.Оленга особисто обіцяв безпеку. Однак після відкритого втручання США, Бельгії та найманців Хора ставлення «Сімба» до білих різко погіршилося. Тепер вони чітко маркувалися як ворожий елемент. Нарешті, втручання «білих» принесло швидкі результати, вже за декілька тижнів суттєво змінивши ситуацію на користь центрального уряду. Тому білі, що опинилися в повстанській «столиці» Стенлівілі, стали не лише «родичами» ворогів. Їх можна було використати як важіль у протистоянні з леопольдвільським урядом і його західними союзниками або ж, показово розправившись з ними, помститися Бельгії та США.

19 серпня, через два тижні після захоплення Стенлівіля, повстанці під командуванням Оленги зазнали поразки при спробі взяти м.Букаву. Ключову роль в обороні міста відіграла підтримка, надана урядовим військам літаками американського контингенту. До цього моменту США могли певною мірою дистанціюватися від бойових дій, наполягаючи на суто гуманітарних завданнях ОЦГ «Лео» і приховуючи залучення до конголезького конфлікту ЦРУ та його тіньових «підрядників». Після поразки під Букаву Оленга надіслав до Стенлівіля радіограму з наказом заарештувати й «безжалюбно судити» усіх американців [Reed 1965: 22]. Участь бельгійських радників і «логістів» в операції «Карнавал» піддавала подібній загрози й бельгійців. 19 жовтня Г.Суміало, міністр оборони в уряді Лумумби, який зберіг свою посаду і в повстанській верхівці, вже погрожував 30 малолітнім бельгійцям у Стенлівілі. 28 жовтня усі американці та бельгійці перетворилися на справжніх заручників «Сімба». Їх було по-

міщено під домашній арешт, відправлено до в'язниці, зігнано в готелі, скупчено в місцях розташування повстанських загонів тощо. 31 жовтня Голова повстанського уряду К.Гбеніс (міністр внутрішніх справ за часів Лумумби) офіційно заявив про затримання іноземців у Стенлівілі. Повстанській «міністр оборони» Оленга попередив, що в разі бомбардування прилеглих до Стенлівіля районів заручників буде страчено «без пояснення» [Reed 1965: 40].

Стенлівіль став місцем найбільшого зосередження заручників. За даними західних розвідок, у своїй «столиці» «Сімба» утримували в заручниках понад 1000 осіб (550 бельгійців, понад 90 громадян інших європейських країн, 30 американців і значну кількість вихідців з Азії) [Reed 1965: 69]. Декілька сотень заручників було розкидано по іншим адміністративним центрам північного сходу країни – містам Пауліс, Ватса, Бунія тощо. Парадоксальним чином, навіть з початком повстання багато хто з бельгійців не поспішав залишати Конго, побоюючись перетворитися на історичній батьківщині на другорядних «колоніальних» провінціалів. (Деякі ресторани і кафе в Брюсселі відмовляли їм в обслуговуванні [Dodenhoff 1969]. Індійці та пакистанці, як і в інших африканських країнах, займалися доволі успішною торгівлею. Помітну і вельми вразливу частку заручників у Стенлівілі та в інших місцях становили бельгійські католицькі монахині та американські місіонери. Нарешті, декотрих іноземців утримували професійні обов'язки. Серед тих, хто знаходився у місті, були й бельгійський та американський консули – відповідно барон П.Нотомб і М.Хойт [Othen 2015; Dodenhoff 1969].

5 листопада, згідно з планом операції «Карнавал», урядові сили (під командуванням бельгійського підполковника А.Льезуа) зайняли м.Кінду – плацдарм для подальшого наступу на Стенлівіль. В Кінду, де було звільнено приблизно 100 заручників, з'ясувалося, що, отримуючи повідомлення про урядовий наступ, повстанці мали намір провести масову екзекуцію [Reed 1965: 42]. Таким чином, погрози, що раніше надійшли від керівництва «Сімба», набували ваги. Ще до повної

ізоляції іноземних громадян зазнали невдачі спроби домовитися з керівництвом «Сімба» про дозвіл іноземцям залишити Стенлівіль або принаймні про полегшення їхнього становища. «Головнокомандувач» Оленга вимагав розправи над заручниками. Під його орудою, між іншим, знаходилася т.зв. «молодіж» (jeunesse) – загони озброєних молодиків та підлітків, схильних до спонтанних сплесків сліпого насилля. «Голова уряду» Гбеніе та «міністр оборони» Суміало вагалися між звільненням іноземців як пропагандистським жестом доброї волі та використанням заручників для подальшого тиску на західних союзників Леопольдвіля. Після початку урядового наступу, підтриманого США і Бельгією, ситуація змінилася докорінно. Повідомлення із Кінду привели до розуміння того, що на білих заручників «чекають дуже тяжкі випробування, якщо операцію по звільненню не буде здійснено з максимальною швидкістю, бажано силами парашутистів». Вже під час підготовки до рятівних акцій стало відомо, що американського лікаря та місіонера П.Карлсона в Стенлівілі було засуджено до смерті як «агента ЦРУ» [Reed 1965: 175].

12 листопада, усвідомивши масштаби загрози, США і Бельгія узгодили план рятівної операції в Стенлівілі («Червоний дракон»). План передбачав десантування бельгійських парашутистів з борта американських транспортних літаків на «столицю» повстанців, приборкання ворожого спротиву, звільнення заручників та їхню повітряну евакуацію. 19 листопада на додачу до операції в Стенлівілі було заплановано аналогічні рятувальні акції в Паулісі, Бунії та Ватсі (відповідно «Чорний дракон», «Білий дракон» і «Зелений дракон»).

До цілей пропонованої статті не входить детальний розгляд оперативних подробиць. Операції «Червоний дракон» і «Чорний дракон» було здійснено відповідно 24 та 26 листопада 1964р. силами 1-го батальйону Парашутного полку спеціального призначення (орієнтовно 340 бійців) за підтримки бомбардувальників та транспортних літаків ЦРУ та ВПС США. Дії розгорталися на широкому театрі, який на різних стадіях підготовки та проведення операцій «Дракон» охоплював США,

Бельгію, Конго, повітряний простір деяких європейських та африканських країн, британську авіабазу на о.Вознесіння в Атлантичному океані. В Леопольдвілі було врятовано 1600 осіб (61 заручника було втрачено); в Паулісі, за дещо суперечливими оцінками, врятовано від 375 до 400 осіб (втрачено 53) [Reed 1965: 180]. Повстанську «столицю» після чотиримісячного перебування її в руках «Сімба» було повернено під контроль урядових сил, які підійшли до Стенлівіля практично водночас з проведенням десантної операції.

Вже в цих подіях розкривається унікальний характер операцій «Дракон». Для порівняння: гаряча фаза успішної операції ізраїльських військових по звільненню заручників в угандійському аеропорту Ентеббе («Кульова блискавка», 1976р.) тривала лічені хвилини, а від початку операції до її повного завершення пройшла приблизно доба. Було врятовано близько 100 заручників (втрачено чотирьох заручників та одного військового) [Devlin 2008; Hoyt 2000]. Американська рятівна операція в Ірані («Орлиний пазур», 1980р.) передбачала розгортання потужного угруповання усіх видів Збройних Сил США і проведення складних масштабних акцій в глибині ворожої території. Однак об'єктивні перешкоди та людські помилки змусили згорнути операцію на початковому етапі (втративши вісім бійців та декілька літальних апаратів) [David 2015a; Williamson 2020].

Але суперечлива природа операцій «Дракон» повністю розкрилася вже після їх закінчення. Попри свою приголомшливу складність, ризикованість та зухвалість, рятувальні операції в Уганді та Ірані не виходили за межі своєї «категорії». Від початку до кінця вони залишалися виключно операціями, спрямованими на звільнення заручників. Вони могли призвести (і частково призвели) до супутніх міжнародних ускладнень і мали також певні внутрішньополітичні наслідки для країн проведення. Проте організатори цих операцій не ставили за мету змінити політичний режим в Уганді та Ірані, не ставали на бік якоїсь зі сторін реального чи гіпотетичного конфлікту на локальній політичній сцені. Вони навіть мимоволі не зіштовхнулися з подібною пробле-

мою. Своєю чергою рятівні операції в Конго неминуче виявилися важливою частиною поточного військово-політичного протистояння. Безумовно, єдиною «офіційною» метою операцій «Дракон» (як і у випадку «Кульової блискавки» і «Орлиного пазура») було визволення заручників. Однак заручники, причім у великій кількості, знаходилися в руках однієї зі сторін громадянської війни, частково – в її «столиці». За таких обставин прийти на порятунок заручникам означало втрутитися в бойові дії, завдати неприятелю відчутної поразки, унаслідок чого шальки терезів багаторічної конфронтації могли схилитися на протилежний бік. Цим було обумовлено болючу двоїстість результатів операцій «Дракон».

Причетність Бельгії та США до подій в Конго на боці центрального уряду не становила таємниці. Як зазначалося, це, власне, і дало поштовх заручницькій кризі 1964р. Та незважаючи на усі підозри і звинувачення з боку супротивників Леопольдвіля, західна присутність в таборі Каса-Вубу, Чомбе і Мобуту залишалася формально завуальованою і багато в чому працювала через довгі канали «сірих» домовленостей, організацій-посередників, вербування найманців тощо. Відкрите вторгнення, хоча б і з гуманітарною місією, кардинально змінювало ситуацію. Ефектне звільнення стенлівільських заручників небезпідставно виглядало як сумісна операція рятувальних загонів і урядових підрозділів, які підійшли до міста і продовжили його зачистку від повстанців. «Інтервенцію» Бельгії та США було піддано гострій критиці з боку радянського блоку і африканських країни, чий уряди традиційно розглядали Леопольдвіль (і Чомбе ще від часів катанзької сецесії) як «західних маріонеток». Перші акції протесту і сплески вандалізму, спрямовані проти бельгійських та американських посольств, розпочалися між 24 і 26 листопада 1964р. (дні проведення операцій «Червоний дракон» в Стенлівілі і «Чорний дракон» в Паулісі). Заплановане продовження рятувальних операцій у Бунії та Ватсі загрожувало новими дипломатичними ускладненнями. До того ж заручників, що залишалися в руках «Сімба», було розосереджено на великій території, охопленій зброй-

ним конфліктом. Подальші пошуково-рятівні зусилля (особливо після втрати чинника раптовості, яким частково були зумовлені перші успіхи) майже гарантовано перетворилися б на кровопролитну протипартизанську кампанію.

Проведення акцій в Бунії («Білий дракон») і Ватсі («Зелений дракон») загрожувало серйозними наслідками. Але і припинення рятувальних зусиль на півдорозі, коли в руках «Сімба» ще залишалось чимало іноземців, могло ускладнити ситуацію. Гучно і твердо проголошеною метою операцій «Дракон» було визволення заручників. Обмежуючись акціями в Стенлівілі та Паулісі (хоч то і були місця зосередження найбільших груп іноземців), Бельгія та США ризикували відкрити дорогу недобрим припущенням і новим звинуваченням. Зухвалий американо-бельгійський десант на Стенлівіль, повернення одного з ключових міст Конго під контроль уряду; коротке продовження в Паулісі та швидка відмова від подальших гуманітарних акцій – в руках політичних противників Заходу це могло стати свідченням про те, що реальною ціллю операцій «Дракон» було, під прикриттям зворушливих картин порятунку заручників, зміцнити позиції леопольдвільського уряду (начебто «маріонеткового виконавця волі іноземних покровителів»).

Американській стороні було легше дійти висновку про політичну недоцільність продовження операцій в Конго. За можливими поодинокими винятками, серед заручників не залишилося американських громадян. Президент США Л.Джонсон із характерною грубою прямою зауважив, що він не має наміру «загрузнути в Конго і отримати нову Корею чи новий В'єтнам лише тому, що хтось вештається хтозна-де, шукаючи Ісуса» [Reed 1965: 145]. (Дійсно, в Конго виконували служіння багато американських місіонерів. Президент іронізував в той самий час, коли до Америки надходили новини про поховання в Конго американського лікаря і місіонера П.Карлсона, вбитого в Стенлівілі [Africa 1964]).

Всупереч побоюванням тих, хто передбачав негативні репутаційні наслідки раптового згорання рятувальних акцій, державний

секретар США Д.Раск надіслав до Конго наступну телеграму: «Рішення не проводити, повторюю – не проводити, операції в Бунії та Ватсі або жодних інших дій в продовження “Червоного дракона” після Пауліса прийнято на найвищому рівні урядів США та Бельгії» [Reed 1965: 146]. Бельгійці становили найбільшу частку заручників, і саме міністр закордонних справ Бельгії П.-А.Спаак, один з найвпливовіших політиків свого часу, відіграв провідну роль у просуванні рятівних операцій «Дракон». Та бельгійська сторона, як і її американські партнери, обрала обережний половинчастий шлях. 27 листопада усі підрозділи Парашутного полку повернулися на базу конголезьких ВПС Каміна для відбуття на батьківщину. 1 грудня 1964р. в Брюсселі парашутисти пройшли маршем під час параду з нагоди завершення конголезьких рятувальних операцій.

Після згортання операцій «Дракон» в Конго залишилася ще приблизно тисяча заручників, з яких у наступні тижні було вбито 104 особи (в тому числі в Бунії – чотири і у Ватсі – 38) [Reed 1965: 180-181]. Отже, парад в бельгійській столиці можна розцінити як недоречний (попри звитягу та значні успіхи парашутистів у Стенлівелі та Паулісі). Ізраїльська операція в Уганді завершилася феноменальною перемогою. Американська спроба визволити заручників в Ірані була повністю провальною. Операції «Дракон» являють собою суперечливий проміжний варіант.

Їх не можна вважати цинічно завуальованим втручанням з метою змінити перебіг конголезького конфлікту. (Хоч, безумовно, міркування щодо різкого послаблення «Сімба» – як додатковий «пункт плану» – не могли не впливати на підготовку та проведення цих операцій.) Рішучі дії парашутистів завдали повстанцям відчутних втрат, однак слід пам'ятати, що водночас успішно розгорталася наземна операція «Карнавал», яка, власне, остаточно визначила контури нової військово-політичної реальності в Конго. Систематичний опір «Сімба» було повністю зломлено лише 29 березня 1965р., коли найманці під командою Хора звільнили Ватсу [Reed 1965: 150].

Висновки.

За сумою ознак, результатів і факторів, рятівні операції «Дракон» залишилися прикладом напруженого політичного і тактичного компромісу. Силове звільнення заручників завжди являє собою компромісний сценарій. Урядові структури, зонайменше, погоджуються з тим, що варто ризикнути умовною «меншістю» заручників, щоб спробувати врятувати умовну «більшість»; готуючись до операції в Уганді, уряд Ізраїлю був готовий втратити близько чверті заручників [Devlin 2008]. Західнонімецький канцлер Х.Шмідт, згадуючи свої вагання під час заручницьких криз т.зв. «Німецької осені» 1977р., зазначив: «То була ситуація, коли жодне з рішень не є абсолютно правильним» [Aust (2009: ілюстрована вставка, 8)]. Операції «Дракон» продемонстрували, наскільки суперечним і болісним може виявитися подібний компроміс. Організатори та виконавці операцій доклали неабияких зусиль, щоб врятувати максимальну кількість заручників, але врешті-решт задовільнилися частковим успіхом. Десятки людей залишилися в руках «Сімба». З іншого боку, при найближчому розгляді, спроби прочесати величезну територію, долаючи спротив вже наполоханого супротивника, можливо, мало відрізнялися б від наступу Вандевалле і лише наражали б заручників і втомлених парашутистів на додаткову небезпеку.

На компромісний курс ситуацію в Конго також підштовхували розбіжності в інтересах виконавців операцій «Дракон». Рятівні акції в Уганді та Ірані ізраїльтяни та американці проводили самостійно. В заручницькій кризі в Конго тимчасово узгоджувалися наміри американської та бельгійської сторін. Вірогідність продовження операцій за умови подальшої готовності США відкрита для спекуляцій. Хоч там як, припинення американської технічної підтримки повністю унеможливило подальші кроки і наклало вирішальний відбиток на позицію Бельгії.

Це може виглядати ризикованим з академічної точки зору як додання занадто тонких, оманливих чинників, проте кожна заручницька криза багатьма шляхами повертає увагу до значення випадковостей в контексті полі-

тичних криз. Примхлива гра випадковостей помітна в перебігу усіх розглянутих тут епізодів. Та саме події в Конго, величезній країні, охопленій громадянською війною, за збігом обставин створили нездоланий бар'єр на путі до явного успіху рятувальних зусиль.

Нарешті, після завершення операцій «Кульова блискавка» та «Орлиний пазур» в бік Ізраїлю та США лунали звинувачення у порушенні державного суверенітету Уганди та Ірану. Самі ці закиди не можна вважати безперечними, оскільки дії угандійського та іранського урядів під час заручницьких криз 1976 та 1979-81 рр. також були далекі від ідеалів міжнародного права. Однак конголезькі події 1964р. не потребують подібних виправдань. Операції «Дракон» проводилися за згодою центрального уряду Конго проти напівполітичних-напівкримінальних угруповань (які, до того ж, самі отримували зарубіжну допомогу). Серйозні побоювання викликали суто політичні наслідки, а не порушення міжнародного права скоєнням акту агресії. Додержання до громадянської війни в африканській постколоніальній країні двох «білих» держав дійсно послугувало приводом для активних дипломатичних кроків, зрежисованих або спонтанних кампаній протесту, гучних звинувачень на дипломатичних майданчиках. Однак ця негативна реакція віддзеркалювала

ідеологічні та геополітичні міркування, а не вагомі правові аргументи. Парадоксальним чином, політично все більш «токсичні» силові акції в Конго до кінця зберігали свою юридичну валідність.

Наступного року операціям «Дракон» виповниться 60 років. Вони все більше відходять у площину «давньої» історії, у суб'єктивному сприйнятті наближаючись до подій Другої світової війни – певною мірою «умовні» конфлікти далекого світу, що встиг багато разів змінитися. Однак це щонайменше двічі помилкове враження. По-перше, протиріччя, які знайшли відбиток в операціях «Дракон», тліють та спалахують в сучасному Конго. Отже, вивчення віддаленого досвіду досі здатне допомогти в розумінні поточних проблем Центральної Африки чи навіть Африки в цілому. По-друге, унікальність рятувальних операцій 1964р. не лише вирізняє їх із загальної сукупності подібних акцій. Вона укрупнює окремі базові елементи рятувальної операції «як такої», дозволяє відчутти їхнє значення та питому вагу. Навіть через 60 років операції «Червоний дракон» та «Чорний дракон» можуть додати до нашого розуміння, що допомагає врятувати безпорадних людей, які опинилися в епіцентрі масштабної військово-політичної кризи, і що, нажаль, може завадити цьому.

Бібліографічні посилання / References

- Africa: The Congo Massacre. (1964). *Time*, Dec. 4. Retrieved April 11, 2023 <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,830872,00.html>
- Aust, S. (2009). *Baader-Meinhof: The Inside Story of the R.A.F.* Oxford: Oxford University Press.
- Bowden, M. (2007). *Guests of the Ayatollah: The Iran Hostage Crisis: The First Battle in America's War with Militant Islam.* New York: Grove Press.
- David, S. (2015a). Israel's raid on Entebbe was almost a disaster. *The Telegraph*, June 27. Retrieved April 10, 2023 <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/11701064/Israels-raid-on-Entebbe-was-almost-a-disaster.html>
- David, S. (2015b). *Operation Thunderbolt: Flight 139 and the Raid on Entebbe Airport, the Most Audacious Hostage Rescue Mission in History.* New York: Little, Brown and Company.
- Devlin, L. (2008). *Chief of Station, Congo: Fighting the Cold War in a Hot Zone.* New York, PublicAffairs.
- Hoyt, M. (2000). *Captive in the Congo: A Consul's Return to the Heart of Darkness.* Annapolis: Naval Institute Press.
- Beaumont, P. (2020). Mercenary «Mad Mike» Hoare dies in South Africa aged 100. *The Guardian*, Feb. 3. Retrieved April 11, 2023 <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/03/mercenary-mad-mike-hoare-dies-in-south-africa-aged-100>
- Odom, T. (1988). *Dragon Operations: Hostage Rescues in the Congo, 1964-1965.* Fort Leavenworth: Combat Studies Institute.

- Othen, C. (2015). *Katanga 1960-63: Mercenaries, Spies and the African Nation that Waged War on the World*. Stroud: The History Press.
- Reed, D. (1965). *111 Days in Stanleyville*. New York: Harper&Row.
- Dodenhoff G. (1969). The Congo: A Case Study of Mercenary Employment. *Naval War College Review*, 21(8), 44-70.
- Bowden, M. (2006). The Desert One Debacle. *The Atlantic*, May issue. Retrieved April 12, 2023 <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/05/the-desert-one-debacle/304803>
- Van Nederveen, G. (2001). *USAF Airlift into the Heart of Darkness, 1960-1978: Implications for Modern Air Mobility Planners*. Maxwell AFB: Airpower Research Institute.
- Wagoner, F. (1980). *Dragon Rouge: The Rescue of Hostages in the Congo*. Washington: National Defense University Research Directorate.
- Waugh, W. (1990). The Structure of Decision-Making in the Iranian Hostage Rescue Attempt and its Implications for Conflict Management. *Conflict Quarterly*, Spring issue, 26-40.
- Williamson, J. (2020). *Operation Eagle Claw. The disastrous bid to end the Iran hostage crisis (Raid)*. Oxford: Osprey Publishing.